

Kristus alene

Noen hovedtrekk ved Martins Luthers kristosentriske prekenpraksis

RAGNAR SKOTTENE
PROFESSOR DR.THEOL., UNIVERSITETET I STAVANGER

ragnar.skottene@uis.no

Sammendrag (abstract):

Denne artikkelen handler om et sentralt perspektiv i Martin Luthers prekenpraksis: Kristus alene. Etter reformatorens overbevisning består sann kristen forkynnelse i å formidle Kristus først som Gave til frelse og nytt liv med Gud, dernest som forbilde for livet og gjerningene i verden. Rekkefølgen og sammenhengen mellom Gaven og forbildet ivaretas når predikanten skjeler rett mellom lov og evangelium. Denne forkynnerpraksis skiller seg fra den gjengse forkynnelsen i Luthers samtid, der idealet var å anspore tilhørerne til å etterfølge Kristus (imitatio Christi) gjennom et samarbeid mellom egen frelsesinnsats og Guds nåde. Dette loviske idealet synes heller ikke å være ukjent blant forkynnere i vår tid. På denne bakgrunn bør vi trekke en helt vesentlig lærdom av Luthers prekenpraksis.

Martin Luther – et forkynnerideal?

I et jubileumsår for reformasjonen er det naturlig å fokusere på Luther som forkynner. Det er det fordi han selv så på sin forkynnertjeneste som en integrert del av sitt kall som reformator. Reformasjonen hadde ikke oppfylt sitt mål før det bibelske evangelium var forkynt for mennesker og mottatt i tro, mente han. Derfor holdt Luther selv utallige prekener – ikke sjelden to eller flere om dagen, særlig på søn- og helligdager.¹

Men det er ikke bare historiske grunner til å rette blikket på Luthers forkynnerpraksis. Den har – les: bør ha! – aktuell interesse for dagens forkynnere. Det går an å lære noe – ja, noe særdeles viktig! – av den. Det betyr ikke at Luther

uten videre er et forkynnerideal for vår tid. Til tross for sin høye status som reformator som fremdeles har sine beundrere i vide kretser, var også han et barn av sin tid. Han hadde sin personlighet og prekenstil. Forkynnersituasjonen han sto i, var ulik vår på mange måter. De samfunnsmessige, kulturelle og kirkelige forskjellene er åpenbare. De samtidige "motstanderne" hans – papistene, "sofistene" på den siden og "svermerne", "rotteåndene" (!) på den andre siden – er ikke uten videre lette å finne analogier til 500 år senere. Så det vil være kunstig og uhensiktsmessig å forsøke å etterligne hans prekenpraksis i alle henseender.

Like fullt er det etter mitt skjønn særlig én ting – ett perspektiv – det er grunn til å studere nøye-

re og legge vinn på i dag også. Det er Luthers *kristosentrisitet*. *Kristus alene* er nemlig ikke bare kjernen i hans reformatoriske teologi. Det er òg sentrum i hans *forkynnelse*. Ja, etter Luthers oppfatning hadde teologien ingen verdi om den ikke ble formidlet i forkynnelsen.² Og det som skal forkynnes, er Kristus: "Intet annet skal forkynnes enn Kristus!" fastslår Luther.³ Hva mener han så med det? Hvilken Kristus er det som skal forkynnes? Og hva innebærer det at "intet annet" skal forkynnes enn Kristus? Mener ikke Luther også at hele Bibelens budskap vil opp på prekestolen? Hva betyr så Luthers homiletiske kristosentrisitet for formidlingen av Skriftens øvrige innhold? I fortalen til *Kirkepostillen* (1527) gir Luther et visst svar:

Når du nå slår opp evangelieboken, og du leser og hører hvordan Kristus kommer hit og dit, eller hvordan noen blir brakt til ham, da skal du oppfatte prekenen eller evangeliet slik at han ved det kommer til deg, eller at du blir brakt til ham. For det å forkynne evangeliet er ikke noe annet enn at Kristus kommer til oss, eller at man bringer oss til ham. Men når du ser hvordan han virker og hjelper hver den han kommer til, eller hver den som blir brakt til ham, da skal du vite at slik virker troen også i deg, og at han tilbyr din sjel nettopp den samme hjelp og godhet gjennom evangeliet. Holder du deg i ro her og lar det bli deg til gagn, det vil si, hvis du tror at han gjør vel imot deg, så har du det for visst; da er Kristus din og gitt deg som en gave. Dernest er det nødvendig, at du gjør deg et eksempel av det, at du hjelper din neste og gjør også likedan mot ham, slik at du gis til ham som en gave og et forbilde.⁴

Å forkynne Kristus er altså å formidle et levende møte mellom Kristus og tilhørerne. Først gjelder det å forkynne Kristus som gave, dernest å holde frem Kristus som *forbilde*, sier Luther og forklarer:

Kristus som en gave nærer din tro og gjør deg til en kristen. Men Kristus som et forbilde påvirker dine gjerninger; de gjør deg ikke til en kristen, men de utgår fra deg etter at du alt på forhånd er blitt en kristen. Så stor som forskjellen er mellom gave og eksempel, så stor er også forskjellen mellom tro og gjerninger: Troen har ikke noe av sitt eget, men bare Kristi verk og lidelse. Gjeringene har noe av ditt eget, men de skal heller ikke være dine egne, men tilhører din neste.⁵

Gaven og forbildet må ikke forveksles eller sammenblandes, advarer Luther. Skjer det, fører predikanten seg selv og menigheten ut i en forvrengt kristendom der folk lurer seg selv til å kunne bli frelst ved å etterligne Kristus (*imitatio Christi*) som ideal i kraft av egen innsats i samarbeid med Guds nåde. Det var nettopp den slags teologi og forkynnelse reformasjonen gjorde opprør mot. Mennesket blir frelst og rettferdiggjort av nåden alene ved troen alene, kom Luther frem til; og med denne helt sentrale dogmatiske lærdom korresponderer én bestemt homiletisk praksis, at Kristus *først* og *fremst* formidles som *evangeliets* gave uten *lovens* innblanding. Med andre ord: Luther tillegger den teologiske distinksjonen mellom lov og evangelium full *homiletisk* relevans. Det er når denne distinksjonen virkelig praktiseres i forkynnelsen, at den for alvor kommer til sin rett. Eller for å vri litt på et berømt Luther-utsagn: Den som i praktisk forkynnelse skjelner rett mellom lov og evangelium, er en mester i prekenkunsten.⁶

Muntlig forkynnelse – fortsatt Kristus-inkarnasjon

Det levende møte mellom Kristus og tilhørerne finner sted gjennom den muntlige forkynnelsen. Kirken er et "munnhus", ikke et "pennehus".⁷ Det svarer til at Guds rike er et "hørerike". Selv om du ikke ser det med øynene, er det mulig å "se det med hørselen", sier Luther.⁸ Den oppstandne Kristus vil komme til orde med "evangeliets levende stemme" (*viva vox evangelii*). Med denne stemmen gir Kristus seg selv som gave til mennesker som hører evangeliet, og med denne gaven skaper han samtidig troen som tar imot gaven. Slik er Kristus og troen begge avhengig av forkynnelsen – Kristus for å komme til mennesker, mennesker for å komme til tro på Kristus. Den levende stemmen og de lyttende tilhørerne er arenaen for fortsatte møter med den inkarnerte og oppståtte Kristus. Predikantens levende stemme er det kjøtt og blod som den levende Kristus kler seg i, likesom han engang kledde seg i menneskelig kjøtt og blod ved inkarnasjonen. Luther begrunner den muntlige forkynnelsen like dyptgående *kristologisk* som han innholdsbestemmer den eksklusivt *kristosentrisk*. Den klassisk-kristne bekjen-

nelsen til Kristus som Gud og menneske i én person, presist eksplisert i læren om de guddommelige og menneskelige egenskapers gjensidige utveksling (*communicatio idiomatum*) i den ene Kristus, er fundamentet for Luthers prekenlære og prekenpraksis. I den inkarnerte Guds Sønnens enhet av Gud og menneske forener nå Gud seg med tilhørerne gjennom foreningen av Guds ord og predikantens ord i forkynnelsen. Således er den muntlige forkynnelsen stedet for fortsatt Kristus-inkarnasjon. Den inkarnerte Kristus kommer nær for å gjøre sin gjerning som Frelser og Herre i menneskers liv i dag.⁹

Communicatio idiomatum i den ene Kristus er også en hermeneutisk nøkkel til å forstå sammenhengen mellom den *muntlige* forkynnelsen og det *skrevne* ord (Bibelens ord). Luther fremhever ikke betydningen av førstnevnte til fortregning for sistnevnte, heller ikke sistnevnte på bekostning av førstnevnte. De utfyller hverandre og avhenger gjensidig av hverandre. Predikantens ord er Guds ord hvis – og bare hvis – det målbærer Bibelens Kristus, nærmere bestemt: Evangeliets Kristus. Luther forutsetter da at denne Kristus virkelig er å finne i Bibelen. Ja, han hevder at den egentlig ikke rommer noe annet enn Kristus: ”Ta Kristus ut av skriftene, hva mer vil du da finne i dem?”¹⁰ Underforstått: Ingenting! Skriften er ikke en samling av menneskers fromme, religiøse tanker, eller noen ”kristelig” filosofi eller ideologi. Den inneholder heller ikke guddommelige sannheter i intellektuell, teologisk forstand. Den er ”Kristi åndelige kropp”, sier Luther idet han reflekterer over sammenhengen mellom den inkarnerte Kristus og Skriftens inkarnatoriske egenart.¹¹ Kristus er Ordet i ordene. Skriftens ord målbærer Guds inkarnerte Ord. Det medfører at Skriften skal utlegges og forkynnes *kristosentrisk*: Kristus er Skriftens midte som gir lys og mening til ordene i den. Og omvendt: Ordene viser hen til Kristus og forklarer ham som den han er. Hele Bibelen handler om Kristus – GT i form av evangeliske løfter, NT med utsagn om løftenes oppfyllelse i Kristus. Slik er predikanten avhengig av Skriftens kristosentrisitet for å kunne praktisere en kristosentrisk forkynnelse.¹²

Men så gjelder også det motsatte: Skriften er like avhengig av det *muntlige* ord som predikan-

ten av det *skrevne* ord. Den når sitt mål først når den får slippe til gjennom muntlige ord. Det beror på tre særdeles viktige forhold.

For det første er den kristne gudsåpenbaringen primært ikke *skriftåpenbaring*, men *personåpenbaring*. GT er vitnesbyrd om Jahves personlige åpenbaring for Israel gjennom profetene; NT er vitnesbyrd om Guds personlige åpenbaring i Kristus, formidlet gjennom apostlene. Og denne åpenbaringen er muntlig etter sin originale form. Først siden er den blitt tolket og nedfelt i de bibelske skriftene. I den muntlige forkynnelsen får den igjen komme til sin rett etter sin opprinnelige egenart.

For det andre er den Kristus som hele Bibelen vitner om, den inkarnerte og oppståtte, levende og nærværende Kristus. Derfor kan ikke Skriften nøye seg med å være *skrevne* ord i en 2000–3000 år gammel boksamling. Den vil bli til *muntlige* ord her og nå. Det vil den fordi Kristus lever for å gi seg hen til mennesker gjennom den levende forkynnelsen. Hele Bibelen vil opp på prekestolen fordi hele Skriften handler om den levende Kristus.

Av dette følger for det tredje at Bibelens budskap må komme til orde i muntlig forkynnelse for at evangeliet skal være evangelium. Evangeliet er et gledelig budskap om relasjoner mellom den levende Kristus og levende mennesker, og Kristus har selv valgt å inkarnere seg fortsatt gjennom den muntlige forkynnelsen for å skape og oppholde disse relasjonene. Uten den blir Bibelen i beste fall bare en samling interessante fortellinger og moralske prinsipper fra en fjern fortid. Den forfaller til lov og mister sin karakter av *evangelium*, hevder Luther.¹³ Kristus er jo død – om ikke i og for seg, men som Frelser og Herre *for oss*.

Evangeliets tilsigelse – for oss, for deg

Av det som nå er sagt, fremgår det at Luther legger stor vekt på den *presentiske* formidlingen av evangeliet: Kristus gir seg selv som frelsesgave i dag. Det betyr imidlertid ikke at den bibelske frelseshistorien er unyttig og betydningsløs. Det som skjer her og nå, er forankret i det som fant sted den gang da. I sin kristosentriske prekenpraksis gir Luther rom både for den frelseshistoriske *beretningen* om Jesus og for den aktuelle til-

sigelsen av evangeliet. Når han for eksempel taler om Jesu lidelse og død, bruker han atskillig tid til å føre folk inn i gangen og detaljene i pasjonshistorien.¹⁴ Og når han forkynner Jesu oppstandelse fra de døde, kan han dvele forbausende omstendelig ved evangeliens påskedagsfortellinger.¹⁵ Men det han aldri gjør, er å skildre *kun* det fortidige hendelsesforløpet. Ja, han kan bent fram advare tilhørerne sine mot å samle all oppmerksomhet om det. Det vil lett kunne få oss til å synes synd på Jesus som så uforskyldt gikk gjennom så mye fælt. Det er ikke formålet med evangelisk-kristosentrisk forkynnelse. Den skal ikke få oss til å føle medlidenhet med Jesus som et uskyldig offer for et romersk justismord. Det vil fort fortrenge den guddommelige hensikten med Kristi lidelse og fremkalle forestillingen om Kristus som en forbilledlig martyr. Den forestillingen har en altfor liten Jesus. Den hører hjemme i *imitatio-Christi*-tradisjonen fra middelalderen, mener Luther.¹⁶ Den omstøper evangeliet til lov, korsfester Kristus på nytt og gjør Kristi frelsesverk forgyves.

Den rette bevegelsen i forkynnelsen går ikke *tilbake* i historien og forblir der. Den går snarere *fremover* med sikte på Kristi møte med tilhørerne i dag. Når bibelteksten er utlagt og forklart (eksplikasjon), gjelder det å fokusere på den aktuelle nytten og frukten av det Gud har gjort i Kristus (applikasjon). Å forkynne evangeliet om Jesus er noe mer enn å gjengi fortellinger om hva som skjedde da han ble født, vokste opp, trådte frem og virket som Messias på jorden. Det består i noe mer enn å skildre – om aldri så fargerikt! – hva som fant sted da han døde og sto opp fra de døde. Det er å understreke at alt dette er gjort *for oss*.¹⁷ Kristus har ikke gått gjennom noe av dette for *sin* skyld, fordi *han* trengte det. Han har gjort alt for *vår* skyld, fordi *vi* behøver det. Eksempelvis sier Luther bl.a. dette i en preken over Jes 9,6:

”For hvem er han unnfanget og født, for hvem har han lidd og tatt døden på seg? For oss, oss, oss! ”Oss” må alltid legges til ... Alt hva Kristus har gjort, har han gjort oss til gode. Kristus behøve ikke å gjøre dette; han hadde likevel fortsatt vært herre helt og fullt. Oss tilhører derimot hans unnfangelse og fødsel, hans lidelse og død, hans himmelfart og hans sete ved (Faderens) høyre (hånd). Det er vår eiendom; legg godt merke til det!”¹⁸

Slik står Luther på i preken etter preken. Han plasserer hele det frelseshistoriske forløpet under dette perspektivet: Hvilken nytte og gagn har dette *for oss*.¹⁹ Kristus ble født julenatt for å være *vår* Frelser og Herre. Han tilga folk syndene deres med sikte på å tilgi *våre* synder.²⁰ Han døde på korset for å sone for *vår* synd og beseire *vår* død. Han fór ned til dødsriket for å nedkjempe djevelen i *vårt* sted.²¹ Han sto opp fra de døde for at *vi* skal stå opp med ham.

Denne appliseringen gjelder vel å merke ikke ”alle de andre”. Den angår hver enkelt av dem som hører evangeliet. Kristus har gjort alt dette *for deg*.²² Det nytter jo ikke at alle de andre tilegner seg evangeliets frukt, om ikke du selv gjør det: ”Hva hjelper det vel om du mener og tror at de andres død og synd og helvete er overvunnet i Kristus, om ikke *du* også tror at din egen død og synd og ditt eget helvete er overvunnet og utslettet der og at du selv altså er forløst?” sier han i en preken om å forberede seg på å dø.²³ Og hvilken nytte har du av budskapet om Jesu oppstandelse om du ikke tilegner deg det personlig: ”Det er ikke nok at du hører det, ser det og undrer deg – som over et vakkert bilde som maleren maler. Det angår deg; det gjelder deg: At du er oppstått med Kristus og Kristus i deg; ellers er det tapt (forgjeves) (at Kristus er død),” sier Luther med henvisning til 1 Kor 15,12ff og Rom 4,25.²⁴ Den personlige applikasjonen bærer imidlertid ikke primært preg av trusler, men av inntrengende invitasjoner. Og for å gjøre invitasjonene så personlige som mulig, legger han gjerne vendingen *for meg* inn i tilhørerens sinn. Som han for eksempel gjør avslutningsvis i sin forkynnende utlegelse av Gal 2,20:

Med kraftig betoning skal du altså lese disse ordene MEG og FOR MEG, og gjør det til en vane at du forstår og anvender dette MEG på deg selv med en sikker tro. Tvil ikke på at også du hører til blant dem som det her tales om med MEG, og heller ikke på at Kristus ikke bare har elsket Peter og Paulus og gitt seg selv for dem, men at den samme nåde gjelder også oss og kommer (også til oss) så vel som til dem. Derfor er også vi innbefattet i dette MEG.²⁵

Naturligvis utelukker ikke Luther seg selv i disse utsagnene. Snarere tar han ofte seg selv med i gledesfylte, personlige vitnesbyrd, som når han

tolker fortellingen om Jesu oppvekkelse av en-
kens sønn utenfor Nain som et frampek på sin
egen oppstandelse fra de døde: "Vi skal sove inn-
til han (Kristus) kommer, banker på graven og
sier: 'Doktor Martinus, stå opp!' Da skal jeg stå
opp på et øyeblikk og være evig glad med
ham."²⁶

Forkynnensens siktemål – det salige bytte

Siktemålet med forkynnelsen er at Kristus som
gave når frem til tilhørerne, og at de tar imot ga-
ven i tro. Da skjer *det salige bytte* mellom Kristus
og mottageren.²⁷ Det har to aspekter som hen-
ger nøye sammen, et fortidig og et nåtidig. Ved
sitt liv og virke, sin lidelse og død, sin nedfart til
dødsriket og oppstandelse fra de døde gjorde Je-
sus det vi aldri kunne gjøre, og ble det vi aldri
kunne bli: Han ble vår stedfortreder da han byt-
tet plass med oss. Det var det han gjorde *for* oss.
Gjennom evangeliets tilsigelse i dag effektueres
frelsesfrukten av dette idet vi bytter plass med
Jesus. Det skjer når han gir denne frukten *til*
oss, og vi tar imot den i tro. Luther holder fast på
sammenhengen mellom disse aspektene i sin
kristosentriske forkynnerpraksis: Kristus tok på
seg vår urettferdighet for å bytte den ut med sin
rettferdighet. Han bar på seg selv vår synd og
skyld for å gi oss sin renhet og uskyld. Han gjorde
vår sorg til sin for å gi oss sin glede. Han gikk
inn under vårt fangenskap for å gi oss sin frihet.
Han led vår død for å gi oss sitt liv. Han tok på
seg våre tap og vår fortapelse for å gi oss sin
seier og frelse:

Nå ser dere altså at Kristus kommer til oss
idet han tar vår synd og død fra oss og legger
den på seg, og at vi kommer til ham idet vi
trer fram og tar hans uskyld fra ham og legger
den på oss. Det er en uutsigelig barmhjertig-
het som Gud øser ut over verden. Det er den-
ne edle kostelige byttehandelen: Ta min
uskyld, så du ikke skal smake og ikke føle dø-
den, selv om menneskenaturen ennå er
svak!²⁸

Slik bretter Luther ut evangeliets rikdom etter-
som bibeltekstene gir ham anledning. Det er et
radikalt budskap med krasse motsetninger: Vi
har ikke annet enn det motsatte av alt vi trenger
for å bli frelst: Urettferdighet, synd, skyld, død,
fortapelse. *Kristus* har skaffet til veie alt det som

vi ikke har, men som vi må få for å bli frelst: rett-
ferdighet, skyldfrihet, liv, frelse.²⁹ Derfor dreier
dette seg om "der fröliche (wunderbare) Wech-
sel", *admirabile commercium*, den forunderlige
byttehandelen. Den er forunderlig av minst tre
grunner:

For det første foregår den av *nåden alene*. Etter-
som vi har bare det motsatte av det vi burde ha,
kan vi ingenting yte som gjengjeld eller betaling
for gaven. Heller ikke skal vi betale noe, fordi
Kristus har bekostet alt. Luther fremhever ofte
"die Köste", den kostnaden Kristus tok på seg da
han byttet plass med oss: "For selv om det ikke
har kostet oss noe og er gitt oss ufortjent, har
det likevel kostet Kristus mye, han som av den
grunn ble underlagt loven for vår skyld, så han
kunne oppnå og fortjene alt dette for alle som
ville tro på ham."³⁰ Så dette er en høyst merkelig
"byttehandel" der "selgeren" betaler alt og "kjø-
peren" intet. Den forklarer et kjernepunkt i Lut-
hers lære om rettferdiggjørelse av nåde.

For det andre handler ikke byttehandelen om
"varer", om ting. Den dreier seg heller ikke om
gaver i flertall, men om Gaven: *Kristus alene*.
Luther samler opp alle gavene i ett perspektiv,
ser dem alle i én person: Kristus gir alt han *har*, i
og med alt han *er*. Da Kristus byttet plass med
oss, ga han alt han hadde, i og med alt han var.
Nå bytter vi plass med Jesus når vi tar imot alt
han har, i og med alt han er. Når Luther forkyn-
ner Kristi gaver, forener og personifiserer han
dem i Kristus. Kristus ikke bare *gir* julegleden;
han *er* julegleden. Han ikke bare *gir* lys og liv;
han *er* lyset og livet. Han ikke bare *gir* frelse fra
død og fortapelse og nytt liv og ny rettferdighet
for Gud; han *er* Frelsen og Rettferdigheten. Han
holder ikke tilbake noe av det han har å gi oss,
fordi alt er samlet i ham selv.³¹

For det tredje innholdsbestemmer disse to as-
pektene troens rolle i byttehandelen. Handelen
skjer ved *troen alene*. Den foregår når troen går
med på de særskilte betingelsene Gud har be-
stemt for den, at Gaven er gratis fordi Kristus
alene har bekostet den helt og fullt, og at den er
Kristus personlig med alt han er og har. Troen
går inn i det salige bytte når jeg utleverer meg
selv helt og fullt til Jesus slik han gir seg helt og
fullt til meg. Jeg lar Kristus få meg og min plass
så jeg får ham og hans plass. Slik blir Kristus ett

med meg, og jeg ett med ham. Luther er nettopp så personlig når han taler om den personlige foreningen med Kristus: Kristus og jeg ”kryper inn i hverandre, så jeg er Kristus og Kristus meg”, sier han.³² Jeg blir Kristi bror og medarving med Kristus med alt han eier. Her er fullt felleseie med Kristus.³³

Troens plassbytte – Åndens under

Målet for Luthers kristosentriske forkynnelse er at tilhørerne bytter plass med Kristus. Samtidig vedgår han at ingen forkynnere – medregnet han selv – har noen myndighet og makt til å virkeliggjøre dette målet. Det er Den hellige ånds mandat og gjerning. Predikantens kall er å formidle Kristus som gave ved en klar og ren forkynnelse av evangeliet. Men det står ikke opp til noen forkynnere – om de er aldri så dyktige! – å skape den omvendelse og tro som får folk til å ta imot gaven. Det er Åndens frie og suverene verk hvor og når Gud vil, i dem som hører evangeliet.³⁴ Det er et guddommelig under hver gang et menneske våger å utlevere seg selv og motta Kristus på de premissene Gud har fastsatt for byttehandelen. De kolliderer jo med de betingelser vi selv holder for rimelige, lærer Luther. Med vår syndige natur, vår egen religiøsitet og moralitet, motsetter vi oss i det lengste å bli frelst av ren nåde. Det strir mot all naturlig tankegang at mennesket ikke kan frelse seg selv, at det behøver en frelser utenfor seg selv, og at den eneste måten å bli frelst på er å ”kjøpe” Kristus-gaven ufortjent og uten betaling. I kampen mot de teologiske motstanderne sine i samtiden minnet Luther stadig om at vi av naturen har en ubendig trang til å ville betale for Guds gaver med noe av oss selv, med våre egne kvaliteter og fortjenester. Attpåtil finner vi på å utnytte Guds gaver for å plusse på med det vi kanskje mener at vi mangler i dette prosjektet. Vi anvender gavene til å forbedre og forøke vår egen rettferdighet istedenfor å la Gud ikle oss Kristi rettferdighet. Vi misbruker dem for å holde fast på oss selv som Frelser i stedet for å byttehandle med Jesus. Med dette siktemålet takker vi gjerne ja til gavene, men kvier oss for å satse alt på Gaven, beklager Luther:

For menneskenaturen og fornuften vil alltid slå ned på Guds gaver og henge seg på dem.

Derfor må han handle slik med oss at vi ser at det er han som må gi oss troen i hjertet, og vi ikke kan skape den selv. Slik skal begge deler stå side om side: Frykten for Gud og tilliten til ham. Vi må gå gjennom dem begge for at vi som mennesker ikke skal gå over streken, bli for selvsikre og satse på oss selv.³⁵

Henger vi oss på Guds gaver og unngår å satse alt på Gaven, gjør vi evangeliet til lov og sauser sammen lov og evangelium. Men det er her Den hellige ånd kommer oss til unnsetning. Til forskjell fra oss kan *han* den kunsten å skjelne rett mellom lov og evangelium.³⁶ Ånden skaper i oss både den sunne frykten for Gud og den barnlige tilliten til ham. Han benytter seg av lovens ord for å rydde vei for evangeliets Gave. Han bryter ned alt som hindrer meg i å gå inn i det salige bytte med Jesus. Han får meg til å oppgi mine falske betingelser for byttehandelen og gå inn på Guds premisser for den. Det skjer når loven forkynnes sammen med (ikke sammenblandet med!) evangeliet og i lyset fra evangeliet. Den hellige ånd låner så å si evangeliets lys slik at lovens ord ikke støter meg bort fra Jesus, men drar meg inn til ham. Han gjør Guds ”fremmede gjerning” (*opus alienum*) ved loven med sikte på sitt ”egentlige verk” (*opus proprium*) ved evangeliet. Således står lovens åndelige bruk (*usus spiritualis legis*) ikke i lovens tjeneste, men i evangeliets. Ånden bruker loven som en tjener for evangeliet.³⁷ I en preken over Joh 3,16 gir Luther et godt eksempel på hvordan loven kan forkynnes sammen med evangeliet uten å blande dem sammen.³⁸

Først uttrykker han sin store glede over at Guds elsker oss uten vår lønn og fortjeneste. Motivert av sin betingelsesløse og avgrunnsdype kjærlighet gir Gud oss alt i og med Jesus: ”Guds Gave er hans egen Sønn og i ham alt.” Nært knyttet til dette evangelium forkynner han så loven idet han minner om mottageren for gaven. Det er verden, vi som er Guds fiender og djevlelsens barn. Hvordan er det mulig at Gud elsker den verden som spotter ham? undrer Luther. Hvordan kan verden hate Gud som gir verden så mye, ja seg selv? spør han og retter blikket på sin egen fortid som munk: ”For en kjeltring har ikke jeg selv vært, jeg som i 15 år har lest messe, korsfestet Kristus og drevet med all slags avgudsdyrkelse i klosterlivet. Tross alt dette som jeg slik har plaget Gud med, åpenbarte han for meg sin Sønn og

seg selv for meg; han har elsket meg fordømte skurk så høyt at han har glemt all min ondskap.” Men så vender han igjen tilbake til evangeliet og holder frem hensikten med Guds kjærlighetsgave: Gud vil ikke at noen skal gå fortapt; han vil frelse fra fortapelsen og gi evig liv. Og denne gaven gir Gud ikke bare til hellige folk som Peter og Paulus og jomfru Maria, men til hver den som tror på Jesus. Gud utelukker ingen, forsikrer Luther.

Med denne prekenen viser han også at lov og evangelium ikke behøver å forkynnes i én bestemt rekkefølge – først lov og så evangelium. Han går heller frem og tilbake mellom dem – alltid med sikte på at evangeliet når frem til tilhøreren. Han forkynner ikke loven for lovens skyld, men for evangeliets. Verd å legge merke til er også hvordan Luther stiller seg sammen med tilhørerne sine. Han ser ikke ned på dem han taler til, og opp på seg selv. Han fordømmer ikke de andre og frikjenner seg selv. Han plasserer seg i første rekke under lovens dom og under seg samtidig over at Gud har elsket og tilgitt et menneske som han.

Når Ånden slik har benyttet lovens ord og dratt meg inn til Jesus, skaper han i meg den tilitt til Gud at jeg går inn i det salige bytte. Det gjør han gjennom evangeliets tilsagn. Ved det formidler Ånden Kristi inkarnatoriske og presentiske nærvær slik at jeg oppfatter og mottar ham som Guds Gave (evangelium), og ikke som et religiøst og moralsk forbilde jeg skal etterligne for å bli frelst (lov). Den hellige ånd gjør det *ytre* ordet om Jesus i forkynnelsen til det *indre* ordet i menneskets hjerte. Han skriver det inn i hjertet slik at jeg tror og erfarer at budskapet også gjelder meg, og ikke ”bare alle de andre”. Som Luther sier i en i.påskedagspreken:

Dette er hovedsaken og det viktigste poenget ved Kristi død: At jeg vet at den som ikke hadde synd, sto fram i mitt sted og gjorde dette for meg. Dette er ord som ikke kan gå inn i et menneskehjerte med mindre Guds Ånd kaster lys over dem. Ordene er for store; ingen kan tro dem uten at Den hellige ånd skriver dem inn i menneskets hjerte.³⁹

Kristus som forbilde – inspirert av Gaven

Har Kristus først tatt bolig i oss som gave, kan vi dernest ha ham som forbilde, sier Luther. Hvordan skal vi så forholde oss til Kristus som forbilde? Hva kjennetegner Luthers prekenpraksis på

dette punktet? Kort oppsummert holder han frem to viktige poenger:

- For det første understreker han den *evangeliske sammenhengen* mellom gaven og forbildet. Utfordringene om å følge Kristus som eksempel er ikke forankret i loven, men i evangeliet. De er evangeliske etter sin egenart fordi de er inspirert av Gaven. I sitt levende nærvær og fellesskap med oss binder Kristus sammen gaven og forbildet slik at formaningene til å følge ham, blir evangeliske tilskyndelser, ikke loviske krav. Moses krever, truer og tvinger. Jesus og apostlene lokker og tilskynder, motivert av Kristi gave og velgjerninger, sier Luther idet han tar avstand fra middelalderens loviske ideal om å etterligne Kristus (*imitatio Christi*).⁴⁰

Luther gir et representativt uttrykk for denne sammenhengen i en preken over Fil 2,5ff:⁴¹ Kristus anvendte ikke sin guddom for seg selv, men for at andre skulle få nytte av hans rettferdighet og hellighet, makt og visdom. Hans selvhengivelse og raushet står i kontrast til vår smålighet og gjerrighet, vi som gjerne nøyer oss med å gi vår neste ”et stykke tiggerbrød”, sier han. Våre gjerninger og dyder blekner i forhold til hans forbilde. Hva har vel da jeg å rose meg av, sammenlignet med det Kristus har gjort for meg? Så kom da heller frem på dommens dag og si: ”Kjære Herre, vær meg nådig; jeg vil gjerne tie om det gode jeg har gjort.”

- For det andre gir Luther gjerningene en *korrigert adresse* til forskjell fra den tilvante tankegangen i samtiden. De har ikke noe å bestille overfor Gud. Der gjelder bare Gaven i det salige bytte. *Gud* behøver ikke våre gjerninger, som om han trenger noe menneskelig bidrag til sitt liv. Men vår *neste*, våre medmennesker, trenger dem. De er den rette adressen for alt godt vi gjør. Kristus levde ikke for seg selv, men ga seg selv for andre og gjorde alt godt for dem. Slik skal heller ikke vi leve for oss selv, men for andre som trenger vår godhet og kjærlighet. Gjerningene er nok våre ettersom det er vi som gjør dem. Men de tilhører likevel ikke oss, men vår neste.⁴² Så gjerningenes retning er verken oppad mot himmelen eller innad mot

deg selv, men utad mot din neste. Som Luther tolker Jesu formanings til den lamme, hvis synder han nettopp har tilgitt (Matt 9,2ff): "Ta sengen din og gå hjem!" Han leser formaningen som en oppfordring om å gå inn i det jordiske kallsarbeidet med de gjerninger som hører hjemme der.⁴³

Avsluttende refleksjon og utblikk

Luthers prekenpraksis gir et fascinerende inntrykk av hvordan han integrerer teologien i forkynnelsen. Det betyr ikke at han fyller forkynnelsen med innviklet teori og sofistiserte diskusjoner. Han taler påfallende enkelt – med blikket mot vanlige, ulærde folk. Men han beholder sin dyptpløyende teologi når han forenkler og formidler den som forkynner. Således er *Kristus alene* mer enn et teologisk slagord på universitetet. Det er det forkynte kjernebudskapet fra prekestolen. Han lar Kristus slippe til – som Gave og som Forbilde. I dette kristosentriske perspektivet er det fullt mulig å omtale Luther selv som en "mester i prekenkunsten". Som forkynner praktiserer han den kunsten som kjennetegner den som med rette bør kalles teolog: Han skjelner rett mellom lov og evangelium.

Gjør dagens predikanter det? Forkynner de Kristus klart og rent som Gave og Forbilde? Skjelner de rett mellom lov og evangelium slik at de virkelig forkynner Bibelens budskap om Jesus Kristus? Dessverre synes svaret ofte å være nei.

For noen år siden gjorde den tyske homiletikeren *Manfred Josuttis* en undersøkelse av presters forkynnelse i sitt hjemland, nærmere bestemt i Rheinland.⁴⁴ Han fant ut at forkynnelsen deres var gjennomgående lovisk, ikke evangelisk. En lovisk form for forkynnelse definerer han slik: "Loviskhet er nemlig den form for forkynnelse som baserer seg på en sammenblanding av lov og evangelium, og som resulterer i ideologisering av evangeliet og moralisering av loven."⁴⁵ Botemidlet mot loviskhet er å la Gud gjøre sine gjerninger ved lov og evangelium gjennom forkynnelsen i dag, fortsetter Josuttis. Dersom Guds aktuelle handling skyves bort og kommer i bakgrunnen, vil den uvegerlig erstattes av hva mennesket skal gjøre, og resultatet blir loviskhet. Når synden ikke blir tatt på alvor, og når lo-

ven ikke blir forkynt som Guds dom over menneskets synd og død, blir heller ikke Kristus fremstilt som Frelser og Nyskaper, men som hjelper og forbilde for det syke mennesket, beklager han. Predikanten formidler en semipelagiansk forståelse av synden, gjør evangeliet til lov og Kristus til et moralsk ideal. Det fører igjen til antropologisering av nåden og troen: Nåden får ikke være nåden alene, og troen får ikke være troen alene, men begge blir synergistisk forstått som et samarbeid mellom Gud og mennesket.⁴⁶

Forskynningen fra Guds gjerninger til menneskers innsats var også noe av konklusjonen i den relativt ferske doktoravhandlingen til den norske teologen *Grete Tengsareid Søvik*.⁴⁷ Hun analyserte åtte prekener holdt på NRK P1 i kirkeåret 2007–2008 med fokus på spørsmålet om hvordan andaktsholdernes forkynnelse av synd påvirker, og påvirkes av, narsissistiske trekk i vår kultur. Doktoranden fant bl.a. at bibelteksten ofte ble psykologisert og synden antropologisert. Synd som opprør og motstand mot Gud ble i høy grad erstattet av synd forstått som narsissistiske lengsler etter befrielse og helbredelse. Følgelig ble budskapet i andaktene lite *evangelisk* med svak vekt på hva *Gud* har gjort og gitt i Kristus, og tilsvarende *lovisk* med fokus på hva mennesket bør gjøre med Kristus som forbilde.

Hvor representative er disse undersøkelsene for forkynnelsen i vår tid? I den utstrekning svaret er ja, er det virkelig grunn til å trekke frem arven fra Martin Luther. Etter mitt skjønn har hans kristosentriske forkynnelse fremdeles mye å lære oss.

Referanser

Primærkilder

- Luther, Martin, *Werke, Kritische Gesamtausgabe* (Weimar 1883ff).
- Doberstein, John W. (red.), *Luther's Works, Volume 51, Sermons I* (Philadelphia: Fortress Press 1966).
- Hillerbrand, Hans J. (red.), *Luther's Works, Volume 52, Sermons II* (Philadelphia: Fortress Press 1974).
- Lenker, John Nicholas & Klug, Eugene F.A., *The Complete Sermons of Martin Luther, Volume 1–7* (Grand Rapids: Baker Book House Company 2000).
- Luther, Martin, *Die Predigten* (Stuttgart: Ehrenfried Klotz Verlag und Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1965).
- Luther, Martin, *Predigten über die Christusbotschaft* (= Calwer Luther-Ausgabe, Band 5) (Gütersloh: Gütersloh Verlagshaus 1979).
- Luther, Martin, *Verker i utvalg v/Sigurd Hjelde, Inge Lønning og Tarald Rasmussen* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1979–1983), Bind I–VI.

- Dr. Martin Luthers *Predikener over alle søn- og helligdagers evangelier* (Oslo: Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn 1968).
- Dr. Martin Luthers *Predikener over alle søn- og helligdagers epistler samt lidelseshistorien* (Tønsberg: Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn 1971).

Sekundærlitteratur

- Althaus, Paul, *Die Theologie Martin Luthers* (Gütersloh: Gütersloh Verlagshaus 1983).
- Asendorf, Ulrich, *Die Theologie Martin Luthers nach seinen Predigten* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1988).
- Barth, Hans-Martin, *The Theology of Martin Luther, A Critical Assessment* (Minneapolis: Fortress Press 2013).
- Bayer, Oswald, "Das Wort ward Fleisch. Luthers Christologie als Lehre von der Idiomenkommunikation". I: *Jesus Christus – Gott für uns*. Veröffentlichungen der Luther-Akademie Ratzeburg, Band 34 (Erlangen: Martin-Luther-Verlag 2003), 58–101.
- Bayer, Oswald, *Martin Luthers Theologie* (Tübingen: Mohr Siebeck 2004).
- Beer, Theobald, *Der fröhliche Wechsel und Streit. Grundzüge der Theologie Martin Luthers* (Einsiedeln: Johannes Verlag 1980).
- Ebeling, Gerhard, *Evangelische Evangelienauslegung. Eine Untersuchung zu Luthers Hermeneutik* (Tübingen: J.C.B. Mohr 1991).
- Edwards, O.C., *A History of Preaching* (Nashville: Abingdon Press 2004).
- Forde, Gerhard O., *The Preached God, Proclamation in Word and Sacrament* (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company 2007).
- Gebhardt, Rüdiger, *Heil als Kommunikationsgeschehen. Analysen zu dem in Luthers Rechtfertigungslehre implizierten Wirklichkeitsverständnis* (Marburg: N.G. Elwert Verlag 2002).
- Heintze, Gerhard, *Luthers Predigt von Gesetz und Evangelium* (München: Chr. Kaiser Verlag 1958).
- Hägglund, Bengt, *Arvet från reformationen. Teologihistoriska studier* (Göteborg: Församlingsförlaget 2002).
- Ivarsson, Henrik, *Predikans uppgift* (Lund: Håkan Ohlssons 1973).
- Jensen, Oddvar Johan, "Luther-prekener på norsk". I *Tidsskrift for Teologi og Kirke* 77/2006, 40–57.
- Josuttis, Manfred, *Gesetz und Evangelium in der Predigtarbeit. Homiletische Studien 2* (Gütersloh: Gütersloh Verlagshaus 1995).
- Kolb, Robert, *Martin Luther. Confessor of the Faith* (Oxford: University Press 2009).
- Lienhard, Marc, *Luther: Witness to Jesus Christ* (Eugene, Oregon: Wipf & Stock 1982).
- Lohse, Bernhard, *Luthers Theologie in ihrer historischen Entwicklung und in ihrem systematischen Zusammenhang* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht 1995).
- Lohse, Bernhard, *Martin Luther, Eine Einführung in sein Leben und sein Werk* (München: Verlag C.H. Beck 1997).
- Müller, Hans Martin, *Homiletik. Eine evangelische Predigtlehre* (Berlin – New York: Walter de Gruyter 1996).
- Nembach, Ulrich, *Predigt des Evangeliums, Luther als Prediger, Pädagoge und Rhetor* (Neukirchen-Vluyn: Neukirchen Verlag 1972).
- Nordhaug, Halvor, ... så mitt hus kan bli fullt, *En bok om prekenen* (Oslo: Luther 2000).
- Nygren, Anders, "Predikan hos Luther och i dag". I: *Tidsskrift for Teologi og kirke* 38/1967, 192–203.
- Prenter, Regin, *Spiritus Creator, Studien zu Luthers Theologie* (München: Chr. Kaiser Verlag 1954).
- Seitz, Manfred, "Luthers Christologie in seiner Predigten". I: *Jesus Christus – Gott für uns*. Veröffentlichungen der Luther-Akademie Ratzeburg, Band 34 (Erlangen: Martin-Luther-Verlag 2003), 43–57.
- Skjevesland, Olav, *Broen over 2000 år, Bidrag til prekenlæren* (Oslo: Luther forlag 1981).
- Skjeveland, Olav, *Det skapende ordet, En prekenlære* (Oslo: Universitetsforlaget 1995).
- Skottene, Ragnar, *Grace and Gift, An Analysis of a Central Motif in Martin Luther's Rationis Latomianae Confutatio* (Frankfurt am Main: Peter Lang 2008).
- Sovik, Grete Tengsareid, "In the middle of sin is I". *En analyse av forholdet mellom narssistiske trekk i vår kultur og forkynnelse av frelse fra synd i åtte prekener holdt på NKR P 1 kirkeåret 2007–2008* (Stavanger: Misjonshøgskolens forlag 2014).
- Ulstein, Jan Ove, "Frå quadrigaen til Skrifta åleine: Luthers hermeneutiske nøkkelknippe". I: Jan Olav Henriksen (red.), *Tegn, Tekst og Tolk. Teologisk hermeneutikk i fortid og nåtid* (Oslo: Universitetsforlaget 1994), 95–116.
- Wilson, H.S., "Luther on Preaching as God Speaking". I: Wengert, Timothy J. (red.), *The Pastoral Luther. Essays on Martin Luther's Practical Theology* (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company 2009), 100–114.
- Wingren, Gustaf, *Predikan* (Lund: C W K Gleerups Förlag 1960).
- Wisløff, Carl, Fr., *Ordet fra Guds munn* (Oslo: Logos 1988).
- Wolf, Ernst, "Die Christusverkündigung bei Luther". I: Peregrinatio. *Studien zur reformatorischen Theologie und zum Kirchenproblem* (München: Chr. Kaiser Verlag 1962), 30–80.
- Öberg, Ingemar, "... i hans navn skal omvendelse og tilgivelse for syndene forkynnes for alle folkeslag". I: *Tidsskrift for Teologi og kirke* 55/1984, 109–126.

Noter

- 1 Luthers prekener er spredt ut over store deler av D. Martin Luthers Werke. *Kritische Gesamtausgabe* (Weimar 1883ff). Fremheves bør likevel særlig WA 10 I/1 og WA 10 I/2. Av amerikanske utgaver kan nevnes John W. Doberstein (red.), *Luther's Works, Volume 51, Sermons I* (Philadelphia: Fortress Press 1966), Hans J. Hillerbrand (red.), *Luther's Works, Volume 52, Sermons II* (Philadelphia: Fortress Press 1974) og John Nicholas Lenker&Eugene F.A. Klug, *The Complete Sermons of Martin Luther, Volume 1–7* (Grand Rapids: Baker book House Company 2000). Representative tyskspråklige utvalg er tilgjengelig bl.a. i Martin Luther, *Die Predigten* (Stuttgart: Ehrenfried Klotz Verlag og Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht 1965) og i Martin Luther, *Predigten über die Christusbotschaft (=Calwer Luther-Ausgabe, Band 5)* (Gütersloh: Gütersloh Verlagshaus 1979). På norsk fins et lite knippe i Martin Luther, *Verker i utvalg v/Sigurd Hjelde, Inge Lønning og Tarald Rasmussen, Bind I–VI* (Oslo: Gyldendal Norsk Forlag 1979–1983), særlig Bind VI, 7–111. Verd å lese er også etter mitt skjønn Dr. Martin Luthers *Predikener over alle søn- og helligdagers evangelier* (Oslo: Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn 1968) og Dr. Martin Luthers *Predikener over alle søn- og helligdagers epistler samt lidelseshistorien* (Tønsberg: Det evangelisk-lutherske kirkesamfunn 1971). Et kritisk blikk på sistnevnte prekenutgave gir Oddvar Johan Jensen, "Luther-prekener på norsk". I: *Tidsskrift for Teologi og Kirke* 77/2006, 40–57.
- 2 Moderne distinksjoner og arbeidsdelinger i nyere teologi var ukjente og irrelevante for Luther, så som mellom akademisk teologi og kirkelig teologi, historisk teologi og systematisk teologi, undervisning og forkynnelse. Han forkynte når han underviste, og underviste når han forkynte – øg når han i stridsskrif-

- tene sine kjempet for det han oppfattet som evangeliets sannhet. Som professor i bibelteksegese drev han så avgjort også med det vi vil kalle systematisk teologi. Osv.
- 3 "Nihil nisi Christum praedicandum". WA 16, 113, 7f; sml. WA 12, 675, 4ff; 20, 539, 19ff. Se også WA 10, 1/1, 19, 10f: "... eyn iglicher prediger dem volck predigen soll: nämlich Christum und nichts anders".
 - 4 WA 10, 1/1, 13, 19-14, 9.
 - 5 WA 10, 1/1, 12, 17-13, 2. Distinksjonen mellom Kristus som gave og Kristus som forbilde forekommer også ellers ofte hos Luther. Se for eksempel WA 40, II, 42, 19ff.
 - 6 WA 36, 29, 32-33: "Darumb, welcher diese Kunst, das Gesetz vom Evangelio zu scheiden wohl kan, Den setze oben an und heisse in einen Doctor der Heiligen Schrift." Sml WA 40, I, 207, 17-18: "Qui igitur bene novit Evangelium a lege, is gratias agat Deo et sciat se esse Theologum". Se også WA 40, I, 511, 31-32; 526, 15. Om den homiletiske betydningen av å skjelne rett mellom lov og evangelium, se bl.a. Ulrich Asendorf, *Die Theologie Martin Luthers nach seinen Predigten* (Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht 1988), 326ff; Oswald Bayer, *Martin Luthers Theologie* (Tübingen: Mohr Siebeck 2004), 53-58; Hans-Martin Barth, *The Theology of Martin Luther, A Critical Assessment* (Minneapolis: Fortress Press 2013), 137f.
 - 7 WA 10, 1/II, 48, 5: "Darumb ist die kirch eyn mundhawß, nit eyn fedderhawß...".
 - 8 WA 49, 360, 28f. Sitert etter Gustaf Wingren, *Predikan* (Lund: C W K Gleerups Förlag 1960), 79.
 - 9 Se bl.a. WA 10, III, 92, 11-14; 210, 11-16; 349, 17-23; 20, 364, 33-365, 5. Til dette grunnleggende homiletiske poenget i Luthers prekenpraksis, se for eksempel Regin Prenter, *Spiritus Creator, Studien zu Luthers Theologie* (München: Chr. Kaiser Verlag 1954), 111f, 115; Gustaf Wingren, *op.cit.*, 12, 30f, 131, 152, 289ff, 305; Ernst Wolf, "Die Christusverkündigung bei Luther". I: *Peregrinatio, Studien zur reformatorischen Theologie und zum Kirchenproblem* (München: Chr. Kaiser Verlag 1962), 30-80, her 60f; Ulrich Nembach, *Predigt des Evangeliums, Luther als Prediger, Pädagoge und Rhetor* (Neukirchen-Vluyn: Neukirchen Verlag 1972), 27; Olav Skjevesland, *Broen over 2000 år, Bidrag til prekenlæren* (Oslo: Luther forlag 1981), 49-51; idem, *Det skapende ordet, En prekenlære* (Oslo: Universitetsforlaget 1995), 247f; Marc Lienhard, *Luther: Witness to Jesus Christ* (Eugene, Oregon: Wips&Stock 1982), 169ff, 335ff; Paul Althaus, *Die Theologie Martin Luthers* (Gütersloh: Gütersloh Verlagshaus 1983), 42f, 171; Ulrich Asendorf, *op.cit.*, 168ff; Hans Martin Müller, *Homiletik. Eine evangelische Predigtlehre* (Berlin - New York: Walter de Greyter 1996), 51-53; Halvor Nordhaug, "... så mitt hus kan bli fullt, En bok om prekenen (Oslo: Luther 2000), 21, 70. Oswald Bayer, "Das Wort ward Fleisch. Luthers Christologie als Lehre von der Idiomenkommunikation". I: *Jesus Christus - Gott für uns. Veröffentlichungen der Luther-Akademie Ratzeburg*, Band 34 (Erlangen: Martin-Luther-Verlag 2003), 58-101, her 63ff; Robert Kolb, *Martin Luther, Confessor of the Faith* (Oxford: University Press 2009), 115-117; H.S.Wilson, "Luther on Preaching as God Speaking". I: Timothy J. Wengert (red.), *The Pastoral Luther. Essays on Martin Luther's Practical Theology* (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company 2009), 100-114, særlig 106ff.
 - 10 WA 18, 606, 29: "Tolle Christum e scripturis, quid amplius in illis invenies?" Se også WA 56, 414, 15: "Universa Scriptura de solo Christo est ubique".
 - 11 WA 7, 315, 22: "Lies doch Christus seyn hend, fusz und seyten tasten, auff das die iunger sein gewisz weren. Warumb sollten wyr den auch die schrift, die do warlich Christus geystlicher leyb ist, nit tasten und pruffen".
 - 12 WA 10 1/1, 15, 1-9. Se ellers bl.a. Paul Althaus, *op.cit.*, 73-96; Carl Fr. Wisloff, *Ordet fra Guds munn* (Oslo: Logos 1988), 215-218; Gerhard Ebeling, *Evangelische Evangelienauslegung. Eine Untersuchung zu Luthers Hermeneutik* (Tübingen: J.C.B. Mohr 1991), 362-369; Bernhard Lohse, *Luthers Theologie in ihrer historischen Entwicklung und in ihrem systematischen Zusammenhang* (Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht 1995), 207-213; Hans Martin Müller, *op.cit.*, 53f; Bengt Hägglund, *Arvet från reformationen. Teologihistoriska studier* (Göteborg: Församlingsförlaget 2002), 38-40, 126-129; Oswald Bayer, *op.cit.* 2004, 70-75, 81-83; Hans-Martin Barth, *op.cit.*, 443-446.
 - 13 En utførlig redegjørelse for disse synspunktene gir Regin Prenter, *op.cit.*, 107-132, særlig 119ff med en rekke WA-belegg.
 - 14 Se for eksempel WA 34, I, 223-235.
 - 15 Se for eksempel WA 17, I, 178-192.
 - 16 "Darum ist's nicht genug, daß man weiß, was wie Christi Leiden verlief, sondern daß man weiß, was es als Frucht schafft, nämlich den Glauben; es ist nicht bloß ein großes Werk und nachahmenswertes Beispiel". Martin Luther, *Predigten über die Christusbotschaft* (Gütersloh: Gütersloh Verlagshaus 1979), 118 (WA 34, I, 231, 4-7).
 - 17 Til dette homiletiske hovedpoenget hos Luther, se bl.a. Regin Prenter, *op.cit.*, 269; Gerhard Heintze, *Luthers Predigt von Gesetz und Evangelium* (München: Kaiser 1958), 214ff; Gustaf Wingren, *op.cit.*, 18-20; Ernst Wolf, *op.cit.*, 66f; Henrik Ivarsson, *Predikans oppgift* (Lund: Håkan Ohlssons 1973), 18-20; Ulfrich Asendorf, *op.cit.*, 97ff; Carl Fr. Wisloff, *op.cit.*, 128, 192-198; Gerhard Ebeling, *op.cit.*, 424-427; Manfred Josuttis, *Gesetz und Evangelium in der Predigarbeit. Homiletische Studien 2* (Gütersloh: Gütersloh Verlagshaus 1995), 42-45; Bengt Hägglund, *op.cit.* 129-134.
 - 18 WA 34, II, 509, 2-5 + 15-21.
 - 19 Luther gjør dette i så å si alle preknene sine; beleggene er legio.
 - 20 Luther regner ikke med at Kristus gjør syke folk friske i dag slik Kristus gjorde det under sitt offentlige virke. Han tolker fortellingene om Jesu helbredelsesunder i NT *allegorisk* (spiritualistisk): "Miracula Christi semper habent spiritualem sensum". WA 17, I, 407, 25. Luther taler om synd og skyld der teksten taler om sykdom og død. Til dette, se bl.a. Gustaf Wingren, *op.cit.*, 205f; Henrik Ivarsson, *op.cit.*, 36f; Carl Fr. Wisloff, *op.cit.*, 198-202. Det kan være grunn til å spørre hvorfor reformatoren forstår og anvender disse tekstene slik. I løpet av sitt reformatoriske livsløp tar han jo et grundig oppgjør med quadriga-tradisjonen i middelalderens bibelhermeneutikk. Se bl.a. Gerhard Ebeling, *op.cit.*, passim, særlig 49-89, 159ff; Jan Ove Ulstein, "Frå quadrigaen til Skrifta aléine: Luthers hermeneutiske nøkkelknippe". I: Jan Olav Henriksen (red.), *Tegn, Tekst og Tolk. Teologisk hermeneutikk i fortid og nåtid* (Oslo: Universitetsforlaget 1994), 95-116, særlig 103ff. Dessuten er Luther selv svært markant i troen på Kristi fortsatte inkarnasjon, nærvær og virke i menigheten. Det ville ikke da være ulogisk om Luther hadde forkynt og forventet at Kristus fortsetter å tilgi synder og helbrede sykdommer slik NT vitner om. Foretar han ikke her en kri-

- tikkverdig avskjæring av den bibelske tekstsamling og en uttallig reduksjon av evangeliets fylde? Kan dette sies å være en vesentlig årsak til den utbredte tendensen til å teoretisere og intellektualisere kristentroen i mange menigheter i den evangelisk-lutherske kristenheten i ettertid?
- 21 Se for eksempel WA 37, 62–72. Luther forstår Kristi nedfart til dødsriket i tråd med tradisjonen fra oldkirken og middelalderen, som Kristi seierstog mot djævelen og overvinnelse av døden.
- 22 Luther vekslers ganske fritt mellom ulike pronomina – snart vi/oss, snart du/deg, snart jeg/meg. Etter hans skjønn er den ene formen neppe "frommere" eller bedre enn de andre. Uansett valg av pronomener er hovedpoenget at evangeliet virkelig når frem til tilhørerne og tas i mot av dem.
- 23 WA 2, 693, 21–24. Om nødvendigheten av den personlige tilegnelsen av evangeliets nytte og frukt, se ellers bl.a. Bernhard Lohse, *op.cit.* 1995, 220f; Manfred Seitz, "Luthers Christologie in seiner Predigten". I: *Jesus Christus – Gott für uns*. Veröffentlichungen der Luther-Akademie Ratzeburg, Band 34 (Erlangen: Martin-Luther-Verlag 2003), 43–57, særlig 53ff; Hans-Martin Barth, *op.cit.*, 173f.
- 24 WA 17, I, 184, 20–24.
- 25 WA 40, I, 299, 29–34.
- 26 WA 37, I, 151, 8–10.
- 27 Se for eksempel WA 5, 608, 6ff; 7, 25, 28; 7, 54, 31ff; 10, III, 356, 21; 40, I, 443, 23–24. Se ellers bl.a. Theobald Beer, *Der fröhliche Wechsel und Streit. Grundzüge der Theologie Martin Luthers* (Einsiedeln: Johannes Verlag 1980), passim, særlig 323ff; Marc Lienhard, *op.cit.*, 131–136; Paul Althaus, *op.cit.*, 186–191; Ulrich Asendorf, *op.cit.*, 61ff, 366–370, 386–391; Rüdiger Gebhardt, *Heil als Kommunikationsgeschehen. Analysen zu dem in Luthers Rechtfertigungslehre implizierten Wirklichkeitsverständnis* (Marburg: N.G. Elwert Verlag 2002), 79–117, særlig 91ff; Oswald Bayer, *op.cit.* 2004, 204–207; Ragnar Skottene, *Grace and Gift, An Analysis of a Central Motif in Martin Luther's Rationis Latomianae Confutatio* (Frankfurt am Main: Peter Lang 2008), 148ff; Robert Kolb, *op.cit.*, 120–124.
- 28 WA 17, I, 192, 17–22.
- 29 Se for eksempel WA 29, 253, 30–32. De krasse motsetningene Luther her risser opp, hører vel å merke hjemme i et frelsesperspektiv *coram Deo*, ikke i en sosial-kontekst *coram hominibus*.
- 30 WA 10, I/1, 377, 14–17. Se også for eksempel WA 10, I/1, 471, 3–6.
- 31 Beleggene også her er legio. Se for eksempel WA 32, I, 476, 12–15; 34, II, 446, 18–30; 37, 410, 22–27.
- 32 WA 17, I, 187, 30–32; Se også for eksempel WA 37, 68, 29ff; 41, 53, 26ff.
- 33 WA 41, 53, 26ff; 46, 337, 12ff.
- 34 Luthers utsagn til dette temaet svarer helt til den klassiske bekjennelsesformuleringen i CA 5. Se bl.a. Regin Prenter, *op.cit.*, 92f, 107f, 164f; Bernhard Lohse, *op.cit.* 1995, 254–256.
- 35 WA 12, 412, 12–18. Som moden reformator beklaget Luther at han i unge år egentlig hadde satset alt på seg selv og ikke på Kristus. "Hvordan skal jeg få en nådig Gud?" var spørsmålet som hadde plaget og pint ham døgnet rundt. Som from munk mente han nok at spørsmålet var godt og kristelig. Men senere innså han at han snarere hadde vært opphengt i lovisk selv-opptatthet: Hvordan skal jeg kunne utnytte Guds gaver slik at jeg blir god og rettferdig nok til å bli akseptert av Gud? Til denne problematikken hos Luther, se bl.a. Anders Nygren, "Predikan hos Luther och i dag" I: *Tidsskrift for Teologi og kirke* 38/1967, 192–203, her 198ff; Bernhard Lohse, *Martin Luther, Eine Einführung in sein Leben und sein Werk* (München: Verlag C.H.Beck 1997), 38f, 167.
- 36 Se note 6.
- 37 Til denne tematikken i Luthers prekenpraksis, se ellers bl.a. Regin Prenter, *op.cit.*, 216ff; Gerhard Heintze, *op.cit.*, 69ff, 86–90, 266–283; Henrik Ivarsson, *op.cit.*, 38ff; Olav Skjevesland, *op.cit.* 1981, 63–90; idem, *op.cit.* 1995, 248–254; Ingemar Öberg, "... i hans navn skal omvendelse og tilgivelse for syndene forkynnes for alle folkeslag". I: *Tidsskrift for Teologi og kirke* 55/1984, 109–126, særlig 122ff; Carl Fr. Wisløff, *op.cit.*, 95–135; Manfred Josuttis, *op.cit.*, 22–41; Bernhard Lohse, *op.cit.* 1995, 200f, 284–291; Hans Martin Müller, *op.cit.*, 58–61, 188–190; O.C. Edwards, *A History of Preaching* (Nashville: Abingdon Press 2004), 288f, 301; Gerhard O. Forde, *The Preached God, Proclamation in Word and Sacrament* (Grand Rapids: William B. Eerdmans Publishing Company 2007), 182–194, 214–225; Robert Kolb, *op.cit.*, 50–55; Hans-Martin Barth, *op.cit.*, 141–143, 145f. At *Anden* gjør *Faderens* gjerning for *Kristi* skyld, bekrefter dessuten at Luthers *kristosentriske* teologi og forkynnelse har et klart *trinitarisk* fundament. Luthers preken over Joh 3,16 er også et godt eksempel på det. Se neste note. Om den trinitarisk-teologiske forankring og kontekst for Luthers prekener, se videre bl.a. Ulrich Asendorf, *op.cit.*, 25–46.
- 38 WA 37, 409–414.
- 39 WA 17, I/1, 185, 23–27. Se også for eksempel WA 18, 605, 32–34; 29, 364, 17–18; 45, 23, 8–12. Til dette temaet; se videre bl.a. Regin Prenter, *op.cit.*, 42–69, 111f, 115f, 247ff; Bengt Hägglund, *op.cit.*, 69–71.
- 40 WA 10 I/1, 13, 3ff. Om den evangeliske sammenhengen mellom gaven og forbildet i Luthers forkynnelse, se bl.a. Gerhard Heintze, *op.cit.*, 245–256; Henrik Ivarsson, *op.cit.*, 56ff; Olav Skjevesland, *op.cit.* 1981, 66f, 73f.
- 41 WA 34, I, 181–189.
- 42 Se note 5.
- 43 WA 37, 550, 10ff.
- 44 Manfred Josuttis, *op.cit.*, 94–181.
- 45 *Ibid.*, 97.
- 46 *Ibid.*, særlig 142ff.
- 47 Grete Tengsareid Søvik, "In the middle of sin is I". *En analyse av forholdet mellom narsissistiske trekk i vår kultur og forkynnelse av frelse fra synd i åtte prekener holdt på NKR P 1 kirkeåret 2007–2008* (Stavanger: Misjons-høgskolens forlag 2014), særlig 119ff.